

NEMZETKÖZI ÖRÖKBEOFOGADÁS ÉS A GYERMEK LEGJOBB ÉRDEKE

MARSCHALKÓ Linda
Phd-hallgató (PPKE JÁK)

1. A nemzetközi örökbefogadás jelensége

A nemzetközi örökbefogadás szükségességének és helyességének kérdése megosztja a közvéleményt. Az örökbefogadás eredetileg azt célozta, hogy az elhagyott gyermek számára családot biztosítson, ugyanakkor ez nem csak a szülők nélkül maradt gyermekeknek jelenthet jó megoldást, de a gyermekek nélkül maradt szülőknek is. A nemzetközi örökbefogadások számának növekedésében az örökbefogadók egyre növekvő igénye is közrejátszik, azonban fontos hangsúlyozni, hogy az elsődleges szempont mindig a gyermek érdeke. A gyermek jogainak és legjobb érdekének¹ meghatározása azonban nagyon is összetett kérdés, a nemzetközi örökbefogadás² vizsgálata során pedig a belföldi örökbefogadásnál számba vett jogokon és érdekeken kívül továbbiakat is figyelembe kell venni. A nemzetközi örökbefogadás történetének rövid bemutatása, a szabályait lefektető nemzetközi dokumentumok és alapelvek, illetve a nemzetközi örökbefogadás jellegéből adódó speciális jogok és érdekek számbavétele mellett néhány ország nemzetközi örökbefogadási rendszerének etikai szempontú értékelésével kívánok támpontot nyújtani annak eldöntéséhez, hogy a nemzetközi örökbefogadás az adott gyermek legjobb érdekében áll vagy sem.

¹ A Iustum Aequum Salutare IX. 2013. 2. számában megjelent tanulmányomban részletesen kifejtetem álláspontomat arról, hogy miért a *gyermek legjobb érdeke* kifejezést használom az 1989. évi ENSZ Gyermek Jogairól szóló Egyezmény magyar fordításában is szereplő – a *gyermek mindenek felett álló érdeke* – kifejezés helyett.

² Lényegi különbség a belföldi örökbefogadás és a nemzetközi örökbefogadás között, hogy az utóbbi országhatáron átnyúló örökbefogadást jelent.

2. A nemzetközi örökbefogadás története

Mielőtt a nemzetközi örökbefogadás mai helyzetét részletesebben megvizsgálom, a témával kapcsolatos gondolkodás ki-, illetve átalakulásának történetét kell megismerni a nemzetközi örökbefogadás legalapvetőbb elvei és szabályait lefektető jogi dokumentumok számba vétele mellett.

A második világháborút követő időszakra tehető a nemzetközi örökbefogadás térnyerése, amely humanitárius válasz volt az árván maradt gyermekek megsegítésére. Jórészt amerikai, de kanadai, ausztrál³ és európai családok is fogadtak örökbe gyermeket jellemzően a szükséghelyzetben lévő Németországból, Olaszországból, Görögországból, illetve kisebb számban Japánból és Kínából is.⁴

A nemzetközi örökbefogadás európai történetéről szóló, René Hoksbergen és Jan Ter Laak tanulmánya⁵ szerint Európában az örökbefogadók négy generációja nyomán alakult ki az örökbefogadással kapcsolatos mai felfogásunk.

Az örökbefogadás első korszaka az ún. *hagyományos-zárt örökbefogadás* időszaka, amely az 1950-1970 közötti évekre tehető. Erre a generációra jellemző, hogy az örökbefogadás a gyermek nélkül maradt párok számára nyújtott lehetőséget, hogy gyermekük lehessen, vagyis a meddőség kezelésének egyik eszköze volt. Ugyanakkor, ha az örökbefogadó szülőknek az örökbefogadást követően utóbb mégis született saját gyermekük, az örökbefogadást – a gyermeket újra a sorsára hagyva – egyszerűen felbonthatták. Mivel ebben az időszakban még tabunak számított az örökbefogadás, igyekeztek titokban tartani azt, ezért különös hangsúlyt fektettek az eljárás titkos, bizalmas és anonim lefolytatására. Annak érdekében, hogy a „titokra” ne derüljön fény, a cél az volt, hogy a gyermek minél inkább hasonlítson külső jegyekben az örökbefogadókhöz.

Az örökbefogadás második korszaka Európában az ún. *optimista-idealista örökbefogadás* időszaka, amely az 1971-1981 közötti évekre tehető. Miközben az örökbefogadható gyermek iránti igény tovább nőtt a gazdaságilag fejlett országokban, a fogamzásgátlók elterjedésének, az abortusz legalizálásának, a nők növekvő számú munkavállalásának, és a gyermekvállalás egyre későbbi életszakaszba való kitolódásának köszönhetően a népesedési mutatók egyre csökkenő tendenciát mutatnak ezekben az országokban. A belföldi örökbefogadás esélye ezzel együtt csökkent. A gazdaságilag fejlett országokban megnövekedett keresletet a fejlődő országok voltak csak képesek kielégíteni. Ugyanakkor megváltozott a társadalom megítélése a gyermekkel kapcsolatban is, előtérbe került a gyermek jogainak védelme. Az örökbefogadással kapcsolatos gondolkodás egyre inkább a szükségben lévő gyermek

³ Richard H. WEIL: International Adoption: The Quiet Migration. *International Migration Review*, 1984/18. 276–293.

⁴ Rita J. SIMON – Howard ALTSTEIN: *Adoption Across Borders: serving the children in transracial and intercountry adoption*. Oxford, Rowman & Littlefield, 2000. 1–20.

⁵ René HOKSBERGEN – Jan TER LAAK: Changing attitudes of adoptive parents in Northern European countries. In: David M. BRODZINSKY – Jesús PALACIOS (szerk.): *Psychological Issues in adoption: research and practice*. Westport, Praeger, 2005. 27–46.

megsegítésének és a szegénység orvoslásának eszközévé vált. Már idősebb, és akár más nemzetiséghez tartozó gyermeket is örökbefogadtak. A koreai, és később a vietnámi háborút követően is megugrott a nemzetközi örökbefogadások száma, ahol nagyrészt ázsiai anyától és amerikai – ott katonai szolgálatot teljesítő apától származó gyermek maradt szép számmal a gyermekotthonokban. Az az elképzelés terjedt el a nemzetközi örökbefogadás jelenségével kapcsolatban, hogy ez a fejlett országok részéről egy szolidáris gesztus a harmadik világ országai felé. Az örökbefogadók nem megfelelő tájékoztatása és felkészítése a lehetséges nehézségekkel kapcsolatban azt eredményezte, hogy az örökbefogadással kapcsolatos elképzelésük igencsak idealistának bizonyult, a gyermekkel szembeni elvárások túlzóak voltak.

Az örökbefogadás harmadik korszaka az ún. *materialista-realista örökbefogadás*, amely az 1982-1992 közötti időszakra tehető. Ekkora már komoly tanulmányok jeleltek meg a gyermek beilleszkedésével, illetve az intézményi elhelyezés gyermekre ártalmas hatásaival kapcsolatban. A korábbi tapasztalatokból már levonták a következtetéseket, és ezeket az ismereteket közzé tették. A nemzetközi örökbefogadás árnyoldalainak megismerése folytán annak népszerűsége is némiképp csökkent. Az örökbefogadást egyre inkább realista szemmel nézték és a lehető legnagyobb mértékben le kívánták csökkenteni a lehetséges kockázatait. A legmegfelelőbb a könnyen beilleszkedő – egészséges és fiatal – gyermek volt az örökbefogadók számára. Egyre növekvő igény mutatkozott a megfelelő képzés, tájékoztatás és segítség iránt.

Az örökbefogadás negyedik korszaka az ún. *optimista-keresleti örökbefogadás* időszaka, amely az 1993-2005 közötti évekre tehető. Jellemzően ekkora már a gazdasági viszonyok változása folytán nem csak a kiváltságos, tehető családok, de mások is megengedhették maguknak, hogy örökbefogadjanak. Az individuális társadalomban ugyanakkor az örökbefogadó már a gyermekhez való jogát hangsúlyozta, és terjesztette elő igényét iránta. Ezekben az években a meddség egyre nagyobb számban érintette a párokat, akik az örökbefogadásban látták az egyetlen lehetőséget a gyermekre.

3. A nemzetközi örökbefogadással kapcsolatos egyezmények

Már a nemzetközi örökbefogadás térnyerésének kezdete óta komoly jogi és etikai kérdések merültek fel a jelenséggel kapcsolatban. 1960-ban a svájci Leysin városában szerveztek szemináriumot a nemzetközi örökbefogadás témájában, ahol lefektették az első alapelveket. Ezek a *leysini alapelvek*⁶ a későbbi dokumentumok kidolgozása során is alapul szolgáltak. 1971-ben Milánó adott otthont annak a világgonferenciának, ami az örökbefogadás, a családbafogadás és az intézményi elhelyezés témakörével foglalkozott. A következő évtizedekben tömegével valósultak

⁶ A leysini alapelvek szerint a gyermek, és nem a szülők érdeke az elsődleges az örökbefogadás kapcsán. Megjelenik továbbá az elvek között a nemzetközi örökbefogadás *ultima ratio* jellege is, amely fogalom később bővebb kifejtésre kerül.

meg a nemzetközi örökbefogadások, és ez még sürgetőbbé tette a nemzetközi jogi normák és elvek lefektetését a nemzetközi örökbefogadással kapcsolatban.⁷

Az 1989. évi ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)⁸ 21. cikke fekteti le a nemzetközi örökbefogadás jogi alapjait, amikor kimondja, hogy „a külföldre történő örökbefogadás a gyermek számára szükséges gondozás biztosítása másik eszközének tekinthető, ha a gyermek származási országában nem helyezhető el gondozó vagy örökbefogadó családban, vagy nem nevelhető megfelelően”. A Gyermekjogi Egyezmény egyúttal kötelezettséget is ró a részes államokra, hogy „megteszik a megfelelő intézkedéseket annak biztosítására, hogy külföldre történő örökbefogadás esetén a gyermek elhelyezése ne járjon joggalanszerű haszonszerzéssel az ebben részt vevő személyek számára”. A részes államok „az említett célkitűzéseket esetenként két- és többoldalú megegyezések és megállapodások megkötésével érik el, és ennek keretében minden lehető erőfeszítéssel gondoskodnak arról, hogy a gyermek külföldi elhelyezését erre illetékes hatóságok vagy szervek fogantassák”. A Gyermekjogi Egyezmény szándékosan nem úgy fogalmaz, hogy az országoknak meg kell fontolniuk a nemzetközi örökbefogadást a család nélkül élő gyermekek gondozásának egyik lehetőségeként.⁹

Az 1993. évi Hágai egyezmény¹⁰ a gyermeknek a nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről, és az ilyen ügyekben történő együttműködésről (továbbiakban: Hágai Örökbefogadási Egyezmény) foglalkozik legrészletesebben a nemzetközi örökbefogadással. A dokumentum szerint csak abban az esetben van lehetőség a külföldre történő örökbefogadásnak, ha a származási országban már bizonyíthatóan minden lehetséges gondozási formát kimerítettek, és a nemzetközi örökbefogadás a gyermek érdekében áll. A bevezetés úgy fogalmaz, hogy a nemzetközi örökbefogadás az állandó család előnyét kínálhatja egy olyan gyermek számára, akinek nem lehet megfelelő családot találni abban az országban, ahonnan származik.¹¹

A Gyermekjogi Egyezmény ugyan kitér a nemzetközi örökbefogadásra, de hogy milyen esetekben van ennek helye, az nem tisztázott. Az azonban leszögezhető, hogy mind a Gyermekjogi Egyezmény, mind a Hágai Örökbefogadási Egyezmény a belöldi örökbefogadást részesíti előnyben a nemzetközi örökbefogadással szemben.¹²

⁷ FRANCISCO J. PILOTTI: *Inter-country Adoption – Trends, Issues and Policy Implications for the 1990s' Childhood*, 1993/3. 165–177.

⁸ A Gyermekjogi Egyezményt Magyarország a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki.

⁹ PETER NEWELL – RACHEL HODGKIN: *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Geneva, UNICEF, 2007. 215–217.

¹⁰ Magyarország a gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló, Hágában, 1993. május 29. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 2005. évi LXXX. törvénnyel hirdette ki.

¹¹ WILLIAM DUNCAN: *The Hague Convention on Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption 1993. Adoption and Fostering*, 3/1993. 9.

¹² BENYAM D. MEZMUR: *La adopción internacional como medida de último recurso en África: Promover los derechos de un niño y no el derecho a un niño. Sur – Revista Internacional de Derechos Humanos*, 2009/10. 84–87.

4. A nemzetközi örökbefogadás ultima ratio jellege és a szubszidiaritás elve

Miközben továbbra is felmerülnek érvek és ellenérvek a nemzetközi örökbefogadással kapcsolatban, az utóbbi időben egyre elterjedtebb az *ultima ratio*, vagyis az utolsó megoldás, utolsó lehetőség jelleg hangsúlyozása. Ezt a nézetet az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága (továbbiakban: Gyermekjogi Bizottság), az UNICEF¹³, valamint az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága is osztja. Ez összhangban áll a nemzetközi örökbefogadás egyik fő alapelvével, a *szubszidiaritás* elvével, amely szerint csak abban az esetben lehet helye a nemzetközi örökbefogadásnak, ha a származási országban semmilyen módon nem oldható meg a gyermek gondozása, vagyis sem a hazai örökbefogadással, sem a gondozás más – országon belül biztosított – formájával.¹⁴

A nemzetközi jogi szabályozás kapcsán sem az 1924. évi,¹⁵ sem az 1959. évi Gyermekjogi Nyilatkozat¹⁶ nem deklarálja a szubszidiaritás elvét a családjától megfosztott gyermek gondozási formájának megválasztásával kapcsolatban. A Gyermekjogi Egyezmény és a Hágai Örökbefogadási Egyezmény azonban a nemzetközi örökbefogadás kapcsán már megemlíti a szubszidiaritás elvét.¹⁷

A Hágai Örökbefogadási Egyezmény megerősíti a Gyermekjogi Egyezményben lefektetett ultima ratio elvet, és kimondja a szubszidiaritás elvét, amely szerint országok között csak a gyermeknek a származási államban való elhelyezési körülményeinek megfelelő vizsgálatát követően történhet örökbefogadás.¹⁸

A külföldi örökbefogadás a Gyermekjogi Egyezmény értelmében ultima ratio jellegű, vagyis utolsó megoldásnak kell lennie. Az államok kötelesek aktív intézkedéseket tenni annak biztosítására, hogy minden lehetséges erőfeszítés megtörténjen azért, hogy a gyermek megfelelő gondozása a saját hazájában történjen. Ez az elv egybehangzik a Gyermekjogi Egyezmény 20. cikk 3. bekezdésével, amely megköveteli, hogy „megfelelő módon vegyék figyelembe a gyermekek nevelésében megkívánt folytonosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi

¹³ UNICEF: United Nations Children's Fund, az Egyesült Nemzetek Gyermekalapjának rövidítése.

¹⁴ MEZMUR i. m. 83–90.

¹⁵ A gyermekjogi mozgalom sokat köszönhet a brit Eglantyne Jebbnek, a Mentsétek meg a Gyermekeket (Save the Children Fund) elnevezésű szervezet megalapítójának. Látva a Balkán országaiban és Oroszországban a menekült gyerekek katasztrofális helyzetét az I. világháborút követően, és felismerve, hogy a gyermekek érdekében folyamatosan kell tevékenykedni, külön szabálygyűjteményt dolgozott ki, a Gyermekek Chartáját. A dokumentumot 1924. szeptember 24-én fogadta el a Népszövetség közgyűlése és Genfi Nyilatkozat néven vált ismertté. A Nyilatkozat a gyermekek jólétét biztosító alapvető jogokat tartalmazza. A dokumentum nem volt jogilag kötelező erejű, és a Népszövetség 1946-os feloszlásával elvesztette jogi alapját.

¹⁶ Többéves előkészítő munka után, 1959. november 20-án fogadta el az ENSZ Közgyűlése a Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozatot. Azóta november 20-a a gyermekek jogainak világnapja. A Nyilatkozat néhány konkrét jogot is megfogalmaz, így például a névhez, az állampolgársághoz vagy az ingyenes alapfokú oktatáshoz való jogot. Ugyanakkor ugyanúgy nincs kötelező ereje, mint az 1924. évi Genfi Nyilatkozatnak.

¹⁷ MEZMUR i. m. 84–85.

¹⁸ NEWELL–HODGKIN i. m. 215.

eredetét”. Egybehangzik továbbá ez az elv a Gyermekjogi Egyezmény 7. cikkével, amely kimondja a gyermek jogát ahhoz, hogy ismerje szüleit, és szülei gondozzák, valamint a 8. cikkel, amely kimondja a gyermeknek az identitása megőrzéséhez való jogát.¹⁹

Egyik következménye annak, hogy a szubszidiaritás elvét általánosan elismerte mind a Gyermekjogi Egyezmény, mind a Hágai Örökbefogadási Egyezmény az az, hogy a családi környezet előnyben részesítése általános elvvé vált. Ennek értelmében – mindaddig, amíg nem ütközik a gyermek legjobb érdekével – az alapvetés az, hogy a gyermeknek az a legjobb, ha a vérszerinti családjában vagy a kiterjesztett családban nevelkedhet.

A Gyermekjogi Bizottság felügyeli a Gyermekjogi Egyezmény végrehajtását, és ennek keretében egyben értelmezi is rendelkezéseit. Álláspontja²⁰ szerint az örökbefogadásnak csak akkor van helye, ha a család már semmilyen módon nem képes a gyermek nevelésére, tehát minden lehetséges eszközzel megpróbálták a családot segíteni a gyermek gondozásában.²¹ Sajnálatos módon azonban a családjától megfosztott gyermek elhelyezésével kapcsolatban felmerült ultima ratio elvre vonatkozó ajánlásai meglehetősen ellentmondásosak a nemzetközi örökbefogadás és más intézményi elhelyezés tekintetében, illetve hogy a kettő közül melyiket tekinti utolsó eszköznek a gyermek életének rendezésére.

A szubszidiaritás hangsúlyozásának az is következménye, hogy a belföldi örökbefogadás előnyt élvez a nemzetközi örökbefogadással szemben. Az örökbefogadás általában kiemelt helyen szerepel a családjától megfosztott gyermek életének rendezése kapcsán, mivel a többi gondozási formánál előnyösebb, végleges – vagy legalábbis tartós – megoldást biztosít családi környezetben. Az a tapasztalat, hogy amely országban bevett gyakorlat a gyermek életének örökbefogadással való rendezése, ott igen jó eredményeket érnek el, főleg, ha az örökbefogadás előtti eljárásban a gyermek legjobb érdekét vették figyelembe, és a döntést ennek alapján hozták meg – lehetőleg a gyermek minél korábbi életszakaszában.²²

A nemzetközi örökbefogadást minden esetben, mint a gyermek legfőbb érdekében álló megoldást kell engedélyezni az illetékes hatóságoknak. Míg a Hágai Örökbefogadási Egyezmény lefekteti ezeket az alapszabályokat és részletezi az országok közötti örökbefogadást, természetesen minden állam saját hatáskörében gondoskodik arról, hogy az örökbefogadásra vonatkozó jogszabályokat, szakmai képzést és közigazgatási mechanizmusokat kialakítsa.²³ Azonban akármennyire is elismertté vált a nemzetközi örökbefogadás ultima ratio jellege – mivel annak jelentése, valódi

¹⁹ Uo. 216.

²⁰ A Gyermekjogi Egyezmény bizonyos cikkeihez a Gyermekjogi Bizottság átfogó kommentárokat készít. Ezekben álláspontjukat fejtik ki az adott témát illetően, amelyeket a résztvevő államoknak figyelembe kell venniük.

²¹ Howard ALSTEIN – Ruth McROY: *Does family preservation serve a child's best interest?* Washington, D.C., Georgetown University Press, 2000. 5–83.

²² MEZMUR i. m. 85–87.

²³ NEWELL–HODGKIN i. m. 215–217.

tartalma nincs meghatározva – nem egyértelmű, hogy ez milyen követelményeket támaszt az egyes államok jogi és politikai rendszerével szemben.²⁴

A nemzetközi örökbefogadás szubszidiárius és ultima ratio jellegéből következik az is, hogy nagyobb hangsúlyt kap a nemzeti gyermekvédelmi rendszer, illetve a gondozás egyéb formái. A családi otthonok, a családba fogadás, illetve a nevelőszülői elhelyezés megfelelő megoldás lehet a gyermek számára, mivel a családi környezetben nevelkedés áll a gyermek legjobb érdekében. Ezek a gondozási formák azonban csak átmeneti időre nyújtanak megoldást.²⁵

Bár a Gyermekjogi Egyezmény nem állít fel hierarchiát a családjától megfosztott gyermek gondozására, az UNICEF leszögezett olyan elveket, amelyek általában biztosítják a gyermek legjobb érdekének érvényesülését azokban az esetekben, amikor a gyermek saját családban történő gondozása nem megoldható. Ez alapján a családi környezetben való elhelyezés megelőzi az intézményi elhelyezést, a hosszú távú megoldás megelőzi a rövid távú elhelyezést és a belföldi elhelyezés megelőzi a nemzetközi megoldásokat.

A felállított sorrend alapján a nemzetközi örökbefogadás az első két szempont szerint előnyben részesítendő megoldás, azonban a harmadik szerint nem. Ha például megvizsgáljuk a nevelőszülőhöz való kihelyezést, akkor azt látjuk, hogy az első és harmadik szempont szerint előnyben részesítendő, azonban mivel átmeneti megoldást kínál, a második szempont szerint nem részesítendő előnyben. Ha ezeket az elveket vesszük alapul, akkor mind a nemzetközi örökbefogadás, mind a nevelőszülőhöz való kihelyezés szubszidiárius jellegű megoldás a gondozás olyan formáihoz képest, amik mindhárom elvnek megfelelnek, mint például a belföldi örökbefogadás. Ezeknek az elveknek a lefektetése rávilágít arra, hogy a gyermek legjobb érdekének meghatározása nem lehetséges egy szigorú szabályozás vagy hierarchia felállításával.

A nemzetközi örökbefogadás szubszidiárius jellegéből vezethető le továbbá a gyermek kulturális identitásának előtérbe helyezése, amelyből következik a vér szerinti család jogának és a nemzeti megoldásoknak az előnyben részesítése a nemzetközi örökbefogadással szemben.²⁶

A Gyermekjogi Egyezmény kimondja ugyan, hogy a gyermeknek joga van családi kapcsolatai fenntartására, azonban arra már nem utal bővebben, hogy milyen módon állapítható meg az, hogy melyek a gyermek érzelmi szempontjából valóban releváns kapcsolatok. Ennek pedig nagyon komoly jelentősége van az örökbefogadott vagy nevelőszülők által nevelt gyermek szempontjából, és minden esetben más és más eredmény születhet: vannak gyermekek, akik számára biológiai származás szerinti családjukhoz való kapcsolat, az a kulturális környezet releváns, míg mások számára az örökbefogadó szülő vagy nevelőszülő – az itt tapasztalt kulturális háttér, nyelv, vallás – jelenti az identitásuk kialakítása szempontjából a kapcsolódási pontot.²⁷

²⁴ MEZMUR i. m. 84–100.

²⁵ Uo. 92-95.

²⁶ MEZMUR i. m. 92–100.

²⁷ SZEIBERT Orsolya: Középpontban a gyermekek: a kiskorú szülők helyzete és a gyermek identitáshoz fűződő joga. *Családi Jog*, 2005/3. 20–26.

Vannak, akik a gyermek legjobb érdekére hivatkozva erőltetik a nemzetközi örökbefogadást, és nem veszik figyelembe a kulturális identitás védelmének fontosságát. Ez a fajta hozzáállás ellentmond a Gyermekjogi Egyezmény már korábban említett rendelkezésének, miszerint „a megoldás kiválasztásánál kellően figyelembe kell venni a gyermekek nevelésében megkívánt folytonosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását”.²⁸

A Gyermekjogi Egyezmény rendelkezése szerint „a részes államok kötelezik magukat, hogy tiszteletben tartják a gyermeknek a saját identitáshoz, ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai megtartásához fűződő, a törvény által elismert jogát.”²⁹ A nemzetközi örökbefogadás ellenzői szerint épp a személyazonosságot, a származási ország kulturális identitásának megőrzését hagyják figyelmen kívül a nemzetközi örökbefogadás pártolói, akik ezt az örökbefogadók által a gyermek részére választott névvel és állampolgársággal helyettesítik.

A másik oldalról közelítve azonban az is érdekes, hogy a nemzetközi örökbefogadás ellenzői sokszor a kulturális identitás védelmére hivatkozva automatikusan elutasítják a nemzetközi örökbefogadást, még akkor is, ha az adott esetben ez a megoldás állna a gyermek legjobb érdekében. Ezekben a körökben az a kialakult álláspont, hogy a fejlett, gazdag országok épp a legnagyobb kincset veszik el a fejlődő országoktól: a gyermekeket. Pedig igenis vannak olyan helyzetek, amikor épp a nemzetközi örökbefogadás a legjobb megoldás. Ilyen eset például, ha a gyermek külföldön élő rokona örökbe szeretné fogadni őt, akkor ezt a gyermek érdekében előnyben kell részesíteni a belföldi gyermekotthonban való elhelyezéshez képest. Ilyen módon a szubszidiaritás elvét felülírhatja a gyermek legjobb érdekének elve.

Fontos szem előtt tartani, hogy a kulturális identitás védelme nem lehet akadálya annak, hogy a gyermek családi környezetben nevelkedhessen, így ha ez csak külföldön lehetséges, akkor nemzetközi örökbefogadással oldják meg az elhelyezését.

A Gyermekjogi Egyezmény 20. cikk 3. pontja tehát nem zárja ki a nemzetközi örökbefogadás lehetőségét, hanem úgy fogalmaz, hogy „kellően figyelembe kell venni” a folytonosságot és a származás szempontját.³⁰

A Hágai Örökbefogadási Egyezmény úgy rendelkezik, hogy a nemzetközi örökbefogadás a gyermek legjobb érdekében álló megoldás lehet abban az esetben, ha nem helyezhető el megfelelő családi környezetben.³¹ Ebből arra a következtetésre is juthatunk, hogy e dokumentum szerint az intézményi elhelyezés áll a sor végén, tehát a nemzetközi örökbefogadás megelőzi azt.

A nemzetközi örökbefogadás és a gondozás bármely formájának megválasztása kapcsán is fontos szempont a gyermek közreműködése.³² A Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke úgy rendelkezik, hogy „az egyezményben részes államok az ítélő-

²⁸ Gyermekjogi Egyezmény 20. cikk 3. pontja.

²⁹ Gyermekjogi Egyezmény 8. cikk 1. bekezdése.

³⁰ MEZMUR i. m. 88–90.

³¹ A Hágai Örökbefogadási Egyezmény preambuluma szerint.

³² Jaap E. DOEK: What does the children's Convention require? *Emory International Law Review*, 2006/1. 199–208.

képessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.” A gyermek véleményének figyelembevételével így a nemzetközi örökbefogadás a lehetséges alternatívák közül akár az első helyre is kerülhet.³³

5. Örökbefogadás mint nem létező vagy felfüggesztett jogintézmény

A Gyermekjogi Egyezményt aláíró államok nem kötelesek engedélyezni a nemzetközi örökbefogadást, a 21. cikk úgy fogalmaz, hogy „azoknak a részes államoknak, amelyek elfogadják és/vagy engedélyezik az örökbefogadást, biztosítaniuk kell azt, hogy a gyermek mindenek felett álló érdekei érvényesüljenek”. A Gyermekjogi Egyezmény előkészítése során az örökbefogadás intézményét el nem ismerő iszlám országokkal (különösen Bangladdessel) való egyezkedés eredménye a végleges szövegnek ez a formája. Ezek szerint, ha az adott állam jogintézménye nem ismeri az örökbefogadás intézményét, akkor a nemzetközi örökbefogadást sem kell még ultima ratio jelleggel sem engedélyeznie a gyermek gondozásának egyik lehetséges megoldásként, és mindezzel nem követ el jogsértést.

Arra is lehetőség van, hogy egy háborús konfliktusba vagy sürgőshelyzetbe került állam felfüggeszse a nemzetközi örökbefogadást. Ez történt például a Kongói Köztársaságban, Zambiában és Togóban. Libériában arra hivatkozva függesztették fel a nemzetközi örökbefogadást, hogy nem épült még ki a megfelelő gyermekvédelmi rendszer, amely garantálná a gyermek legjobb érdekének érvényesítését, és ilyen biztosíték nélkül sérülhetnek a gyermekjogok.³⁴

A menekült, illetve a szüleitől elszakított gyermekek örökbefogadása a Gyermekjogi Bizottság állásfoglalása³⁵ szerint csak akkor lehetséges, ha meggyőződtek arról, hogy a gyermek örökbefogadható. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy sem a család felkutatása, sem a gyermeknek a családjába való visszahelyezése nem járt sikerrel, vagy a szülők hozzájárultak gyermekük örökbefogadásához. Nem szabad a menekült és családjától elszakadt gyermeket ún. sürgősségi eljárással örökbe adni. Nem megfelelő megoldás a gyermek gondozásának örökbefogadással történő rendezése mindaddig, amíg ésszerű időt nem hagytak és a megfelelő intézkedéseket nem tették meg a család felkutatására. A menekült és a családjától elszakadt gyermekek esetében a befogadó államban biztosítani kell az alapszükségleteket, a menedékjogot, a rövid távú gondozást és védelmet, majd a hatóságoknak meg kell találniuk a gyermek legjobb érdekében álló hosszú távú gondozási formát. Ennek vizsgálata során azonban különös tekintettel kell lenni a család felkutatására, a család lehetséges újraegyesítésére, ezeknek a lehetőségeknek a kimerítése estén pedig a származási országban való

³³ MEZMUR i. m. 94–96.

³⁴ Uo. 91.

³⁵ A Gyermekjogi Egyezmény 22. cikkéhez a Gyermekjogi Bizottság által kidolgozott 6. számú Átfogó Kommentárja (2005) a származási országon kívül, kísérő nélkül lévő és családjától elszakadt gyermekek esetében alkalmazott bánásmódról.

gondozás lehetőségének felkutatására. Amennyiben ezek a lehetőségek nem állnak a gyermek legjobb érdekében, ultima ratio jelleggel lehetőség van a nemzetközi örökbefogadásra.³⁶

6. A nemzetközi örökbefogadás veszélyei

Azokban az országokban, amelyekben nincs jól működő törvényhozási és közigazgatási rendszer, nincs hatékony gyermek-, és családvédelmi rendszer, ott nagy a visszaélések kockázata a nemzetközi örökbefogadások kapcsán. A rizikófaktor még nagyobb a magán örökbefogadás esetén, illetve a háborús konfliktusok, társadalmi átrendeződések, politikai rendszerváltás és gazdasági válságok idején.³⁷

Alapvető fontosságú a *megfelelő jogrendszer*, illetve a nemzetközi örökbefogadás jogi szabályozása. Maga az anyakönyvezés is alapvető feltétel. Azok a gyermekek, akik jogilag nem is léteznek, azok könnyen áldozatává válhatnak a gyermekkereskedelemnek és az illegális örökbefogadásnak. Az UNICEF felmérése szerint évente mintegy 40 millió gyermek születik anyakönyvezés és mindenféle regisztráció nélkül.³⁸ Banglades nem vezet nyilvántartást a születésekről, ezért a gyermekeknek mindössze 3%-át anyakönyvezik. Venezuela esetében ez a szám eléri a 400 ezret. Jogszámban kell rögzíteni a szülők részéről való elhanyagolás és a gyermekről való lemondás kritériumait is. A megfelelő jogszabályok léte sem garantálja azonban, hogy nem történhet visszaélés a nemzetközi örökbefogadás terén. Sajnálatos módon egyre több olyan örökbefogadott gyermek van, akinek valójában nem lett volna szüksége „helyettesítő” családra. Olyan gyermekekről van itt szó, akik felnevelkedhettek volna a saját vérszerinti szüleikkel, rokonaikkal, ha a nehéz helyzetbe került család megfelelő anyagi támogatást kapott volna az államtól, illetve ha az örökbefogadók a felajánlott pénzüsszeggel nem gyakoroltak volna befolyást a szülők döntésére. Ez a helyzet visszaéléseket és bűncselekményeket generál. Sok esetben odáig merészkednek a gyermekkereskedők, hogy a gyermek már pénzért fogan, és az anya már a gyermek megszületése előtt visszavonhatatlanul lemond róla. A kiszolgáltatott helyzetben lévő anyák nem tudják visszautasítani a megélhetésüket biztosító pénzt. A „kereslet” növekedésével pedig együtt nő ezeknek a visszaéléseknek a száma. A gyermekkereskedelemhez kapcsolódnak más bűncselekmények is: okmányokat hamisítanak, hatóságokat vesztegetnek meg, gazdasági és politikai befolyást gyakorolnak a kormányokra.

Megfelelő gyermekvédelmi politika kialakítása, és hatékony gyermekvédelmi rendszer kiépítése nélkül ugyancsak veszélynek van kitéve a gyermek a nemzetközi örökbefogadás során. A jogszabályok hatékony betartása, a bíróságok és a hatóságok megfelelő működése is elengedhetetlen fontosságú.

³⁶ MEZMUR i. m. 87–88.

³⁷ Megtalálható az UNICEF: *Innocenti Digest 4. – International adoption* című kiadványában: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf>

³⁸ A gyermekek helyzetéről az UNICEF által 1998-ban készített beszámoló adatai szerint. Spanyol nyelven megtalálható: <http://www.unicef.org/spanish/sowc98sp/spsw98a.pdf>

Az ún. *magán örökbefogadás* esetén az örökbefogadó szülők közvetlenül lépnek kapcsolatba közvetítő irodákkal, amely esetben a jogszabály kikerülésének esélye megnő. Fontos megérteni a leendő örökbefogadó szülőkkel, hogy a jogszabály által előírt eljárásnak nem az a célja, hogy akadályt gördítsen az örökbefogadás útjába, hanem az, hogy biztosítsa a gyermek jogainak és érdekeinek érvényesülését. Az internet rohamos elterjedése még inkább megkönnyítette a „kereslet” és „kínálat” egymásra találását, azonban mindez komoly veszélyeket³⁹ hordoz magában, amelynek szigorú nyomon követése a gyermek legjobb érdekében szükséges.

Szükséghelyzet, illetve *háborús helyzet* idején sokszor megnövekszik a nemzetközi örökbefogadások száma. Ebben a helyzetben a gazdaságilag fejlett országok a maguk módján próbálnak segítséget nyújtani a szükséghelyzetben lévő országnak – nem kérdezve, hogy valójában milyen téren szorul támogatásra. Ilyen esetben jellemzően a legalapvetőbb intézmények sem működnek. Sem a bírászkodás, sem a közigazgatás, sem az anyakönyvezés, sem pedig a gyermekvédelem nem működik megfelelően, nem tudja garantálni a gyermek legjobb érdekének érvényesülését. A gyermek sorsának rendezése kapcsán az első nehézséget a család, a lehetséges életben maradt hozzátartozók felkutatása jelenti.⁴⁰ Vietnamban 1963 és 1976 között hozzávetőlegesen háromezer árvaházi gyermeket fogadtak örökbe anélkül, hogy tisztázták volna, valóban család nélkül maradtak-e. A Ruandában történt népirtás okán 1994. június 27-én Genovában az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, az UNICEF, valamint a Vöröskereszt és a Vörösféldhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége közös nyilatkozatot tett közzé, ami szerint a szükséghelyzetben lévő gyermeket nem lehet örökbefogadni, tekintettel arra, hogy a családjuktól elszakadt gyermekek többsége nem árva. Amire nekik szükségük van, az a megfelelő ideiglenes gondozás, amely a család újraegyesítését, és nem az örökbefogadást készíti elő. Mindaddig nem szabadna engedélyezni az örökbefogadást, amíg megfelelő időt nem biztosítottak a család felkutatására.⁴¹

Haiti esete jól példázza azt, hogy a jó szándék nem mindig vezet jó eredményre, sőt olykor a visszájára sül el. A természeti katasztrófák következtében árván vagy félárván maradt, illetve az elszegényedés miatt intézményekbe került gyermekek iránt megnőtt az amerikai örökbefogadók érdeklődése. Az örökbefogadás maga nem

³⁹ A HVG internetes oldalán 2013 szeptemberében megjelent cikk egy 18 hónapos Reuters vizsgálat által feltárt visszasságokról ír. A tanulmány szerint az Egyesült Államokban egyre elterjedtebb a nemzetközi örökbefogadás, ahol rendszerint szegény, harmadik világbeli gyermekeket fogadnak be amerikai szülők. Az eljárás szabályozatlansága miatt azonban rendszeresen előfordul, hogy a gyerekek alkalmatlan nevelőszülőkhöz kerülnek, akik aztán interneten próbálnak nekik új otthont találni, gyakran pénzért, egyenesen áruba bocsátva a gyerekeket. A nemzetközi örökbefogadás és a befogadott gyerekek továbbadásának folyamata szinte teljesen ellenőrizhetetlen, emiatt melegágya a visszaéléseknek, a bántalmazásnak, molesztálásnak és az illegális gyermekkereskedelemnek. (Forrás: http://hvg.hu/vilag/20130919_Az_Interneten_hirdetik_a_megunt_adoptalt).

⁴⁰ Az 1994. április 12–14. között megrendezett Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia munkacsoportjának tanulmánya a Hágai Örökbefogadási Egyezmény alkalmazásáról a menekült gyermekek védelmében.

⁴¹ <http://www.refworld.org/docid/3ae6b31ef.html>

járt haszonszerzéssel, nem fizették le a családokat, nem vásárolták meg a gyermekeket. Az örökbefogadást követően azonban az örökbefogadók jótékony gesztusként felkeresték a vérszerinti családot, és pénzzel, adományokkal segítették őket, ami azt eredményezte, hogy ezt követően a szegény családok – megélhetésüket ezekben a külföldi „mecénásokban” látva – már ettől az anyagi indíttatástól vezérelve adták örökbe gyermekeiket, akiket szegénységük ellenére is képesek lettek volna felnevelni. A jótékony gesztus így balul sült el, méghozzá olyan tömeges mértékben, hogy erre válaszul a nemzetközi örökbefogadásért felelős szervezet drasztikus mértékben visszaszorította a nemzetközi örökbefogadást. Ennek a radikális lépésnek azonban az a hátulütője, hogy így sok gyermek – akiknek valóban a nemzetközi örökbefogadás jelentené az egyetlen esélyt – az árvaházban ragad egész gyermekkorára. Látható, hogy a túlkapas túlkapást szül, és ez nem áll a gyermek legjobb érdekében.⁴²

Menekült gyermekek esetén különösen igaz, hogy amennyiben az örökbefogadhatónak nyilvánítás megtörtént, elsősorban a kiterjedt családban kell felkutatni a gondozás lehetőségét. Ennek hiányában a saját közösségében, menekülttáboron, illetve országon belül kell felmérni az örökbefogadás lehetőségét. Csak mindezek kizárását követően kerülhet sor a külföldre történő örökbefogadásra. A Hágai Konferencia javaslatot⁴³ dolgozott ki a menekült gyermekek nemzetközi örökbefogadásával kapcsolatban, miszerint „biztosítani kell minden lehetséges eszközzel a menekült gyermek szüleinek, illetve családjának felkutatását, és meg kell kísérelni a család újraegyesítését. Csak akkor lehet mellőzni a gyermek repatriálását, ha a család egyesítés lehetetlen vagy a család nem tudná biztosítani a gyermek számára a megfelelő gondozást”.

A Csernobilban⁴⁴ és a volt Jugoszláviában⁴⁵ történeteket követően *ideiglenesen külföldön elhelyezett* gyermekek esetében a gondozásnak ez az átmeneti formája abból a szempontból kedvező, hogy a mindennapi gondoktól távol, a káros környezetből kiszakítva nyújt lehetőséget a gyermeknek a testi és lelki gyógyulásra. Árnyoldala azonban a gondozás e formájának az, hogy azok a gyermekek, akik jobb életkörülményeket láttak a külföldön töltött hetek vagy hónapok során, nehezen szoknak vissza a saját életükhöz, szüleiket, családjukat esetleg nem becsülik már annyira, mert nem tudják ugyanazt az életszínvonalat biztosítani számukra. A külföldi tapasztalat így sokszor több hátránnyal, mint előnnyel jár. Az ideiglenes külföldi elhelyezés veszélyt jelent egyrészt azért, mert a befogadó családokkal szemben nincs különösebb elvárás, és nem készítik fel őket a gyermek fogadására, szükségleteinek egyénre

⁴² Nemere Dóra, a Haiti fővárosában, Port-Au-Prince-ben található Hope Home gyermekotthon igazgatója 2013. január 23-án Budapesten tartott előadása alapján.

⁴³ Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia 21. számú ajánlása (1994).

⁴⁴ A csernobili atomkatasztrófa 1986. április 26-án történt az ukrainai (akkor Szovjetunió tagállama) Pripjaty és Csernobil városok melletti atomerőműben. Ez volt az egyik legsúlyosabb katasztrófa az atomenergia felhasználásának történetében. A védőépületek hiánya miatt radioaktív hulladék hullott a Szovjetunió nyugati részére, valamint Európa más részeire és az Egyesült Államok keleti részére.

⁴⁵ A délszláv háború a Balkánon elterülő volt Jugoszlávia hat tagköztársaságának függetlenedési törekvései nyomán 1991-ben kirobbant, összességében tíz évig tartó háború.

szabott megfelelő kielégítésére. Másik kockázata, hogy ezt a nemzetközi örökbefogadással szemben támasztott követelmények kijátszására, az eljárás lerövidítésére használják fel sok esetben.

Az 1990-es években Közép- és Kelet Európában történt *politikai rendszerváltás*, és az ehhez kapcsolódó gazdasági válság jól példázza azt, hogy milyen kockázatot jelent mindez a nemzetközi örökbefogadás kapcsán. A volt kommunista országokban – mint például Albánia, Bulgária, Lettország és Lengyelország esetén – az 1990-es évek elején nem volt a nemzetközi örökbefogadásra vonatkozó szabályozás.⁴⁶ Mind a korábbi rendszer bukása után még ki nem épült jogállam, mind a nemzetközi szervezetek egyre nagyobb számban való megjelenése hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltás veszteseiként kikerült – különösen kiszolgáltatott helyzetben lévő – elszegényedett családok a nemzetközi örökbefogadási hullám áldozataivá váljanak.⁴⁷

Az országok közötti örökbefogadások növekvő száma tehát komoly aggodalomra ad okot. A gyermekek nagyon kívánatos „árucikké” váltak. Ennek következtében egyre nagyobb számú örökbefogadást szerveznek kereskedelmi alapon, vagy törvénytelen eszközökkel. Szigorú szabályozás szükséges a visszaélések elkerülése érdekében. A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfáról szóló, a Gyermekjogi Egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv⁴⁸ előírja, hogy „az államok nyilvánítsanak bűncselekménnyé mindenfajta gyermekekkel való kereskedést, beleértve a gyermek örökbefogadásához szabálytalanul – az örökbefogadásra vonatkozó nemzetközi jogi egyezmények megsértésével – kieszközölt hozzájárulást”.⁴⁹

7. A nemzetközi örökbefogadás etikai megközelítése

Egy 2007-ben megjelent amerikai tanulmány⁵⁰ érdekes nézőpontból közelíti meg a nemzetközi örökbefogadás jelenségét, annak etikai kérdéseivel foglalkozik. Meghatározott szempontok alapján hasonlítja össze az egyes országok nemzetközi örökbefogadási rendszerét, és ez kiindulópont lehet annak etikus vagy etikátlan voltának megítéléséhez. Etikus az a nemzetközi örökbefogadási rendszer, amely a gyermek legjobb érdekét szolgálja.

⁴⁶ Vitit Muntarhorn, az ENSZ Közgyűlés Emberi Jogi Bizottság szakelőadójának 1994. október 5. napján készített beszámoló tervezete: a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme a gyermekkereskedelem, a gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia terén.

⁴⁷ Peter SELMAN: The Movement of Children for International Adoption: Developments and Trends in Receiving States and States of Origin, 1998–2004. In: Diana MARRE – Laura BRIGGS (szerk.): *International adoption: global inequalities and the circulation of children*. New York, New York University Press, 2009. 32–51.

⁴⁸ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 2000. május 25-én fogadta el az egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét a gyermekkereskedelem, a prostitúció és a pornográfia által érintett gyermekek védelme érdekében. A fakultatív jegyzőkönyv magyar részről történő aláírására a 2034/2002. számú kormányhatározat alapján 2002. március 11-én került sor.

⁴⁹ NEWELL–HODGKIN i. m. 215–217.

⁵⁰ <http://internationaladoptionethics.com/id6.html>

Az összehasonlítás szempontja például, hogy a gyermek hogyan került be a gyermekvédelmi rendszerbe, vagyis a szülők valóban meghaltak-e, esetleg akaratok ellenére vették el tőlük a gyermeket, minden lehetséges eszközzel megkísérelték-e a családba való visszahelyezést, illetve miként vált örökbefogadhatóvá a gyermek. Fontos szempont továbbá a gyermek jóléte a gondozás ideje alatt, az ellátás színvonala. Az örökbefogadás költsége, a gyermekről készített orvosi dokumentáció, és az örökbefogadó szülőkkel szemben támasztott kritériumok ugyancsak fontos szempontjai az összehasonlításnak.

A tanulmány az Amerikai Egyesült Államok szemszögéből vizsgálja a nemzetközi örökbefogadási rendszereket, amikor a számára legfontosabb célországokat veszi sorba. *Kína* esetében kiemeli, hogy az örökbefogadás átlátható, jól működő és megbízható rendszer. A gyermekotthonok korábban nagyon zsúfoltak voltak, rossz körülmények között gondozták az elhagyott gyermekeket, azonban ezen a helyzeten a központosított gyermekvédelmi rendszer sokat javított. Előtérbe került a családi környezethez közelítő nevelőszülői kihelyezés és a kisebb otthonokban történő gondoskodás. Ez is megkönnyíti a gyermek későbbi örökbefogadását, az új családba való könnyebb beilleszkedését. Kína szigorú szabályai tiltják, hogy beteg gyermeket adjanak külföldre örökbe. Csakis egészséges gyermeket lehet örökbefogadni, akinek a kórtörténetét részletes orvosi dokumentációkkal támasztják alá. Az örökbefogadás költségeivel kapcsolatban a lényeges szempont, hogy lehet tudni, hova megy a pénz. A rendszer átlátható, a korrupció gyakorlatilag kizárt. Az örökbefogadásra alkalmas szülőkkel szemben támasztott követelmények igen szigorúak, diszkriminatívak, amelyek épp a gyermek legjobb érdekét szolgálják. Ilyen feltételek például, hogy csak a házastársak örökbefogadását engedélyezi, meghatározott életkori megkötéssel, akik a házasságot legalább két éve kötötték. Sem az egyedülállók, sem a homoszexuálisok, sem pedig a pszichiátriai betegek örökbefogadását nem engedélyezi. Ugyancsak kizárja az örökbefogadók köréből a bizonyos arctorzulást szenvedett, illetve a fogyatékkal élő jelentkezőket. Bár mindezek a szigorú követelmények diszkriminatívnak mondhatók, Kína célja hosszú távon biztosítani a gyermek számára a megfelelő családi környezetet. Kínában nagyrészt lánygyermeket nyilvánítanak örökbefogadhatónak – hatására a kínai eröltetett egy-gyermekes családmódelnek, amely a fiúgyermeket tartja értéknek. Ilyen módon nagyon kevés az egészséges örökbefogadható fiúgyermek. Mivel a gyermekekről Kínában jellemzően lemondanak, ezért nem merül fel a vérszerinti szülő, illetve család további szerepe. A fenti szempontok figyelembevételével a kínai nemzetközi örökbefogadási rendszer kiemelkedően etikusnak mondható, köszönhetően az erősen központosított és átlátható voltának, a gyermekotthonok és nevelőszülői otthonok körülményeinek jelentős fejlesztésének, a részletes orvosi dokumentációnak, szabott áraknak, valamint az örökbefogadókkal szemben támasztott szigorú követelményeknek.⁵¹

A Szovjetunió felbomlását követő *Oroszországban* számottevően nőtt a nemzetközi örökbefogadások száma. Ún. akkreditált örökbefogadási irodák foglalkoz-

⁵¹ Uo.

hatnak csak örökbefogadással, és ez visszaszorította a korrupciót, valamint a gyermekkereskedelem és az illegális örökbefogadás veszélyét.⁵² Bár az örökbefogadási rendszer már átláthatóbb, a gyermekotthonokban még mindig hálátlanok a körülmények.⁵³ Minél tovább marad egy gyermek ezekben az otthonokban, annál nagyobb fizikai és mentális kárt szenved. Az örökbefogadható gyermekek az elhagyott vagy elhanyagolt gyermekek közül kerülnek ki. Komoly probléma a megbízható orvosi dokumentáció hiánya, mivel sok gyermeket alkoholista vagy drogfüggő anyától vesznek el. Az orvosi szakvélemények félreérthetőek, az orosz orvosok által használt szakkifejezések fordítása is sok gondot okoz, általában csak rövid összefoglalót tartalmaznak. Mindez komoly kockázatot jelent az örökbefogadó szülők számára. A nemzetközi örökbefogadás költségei Oroszországban magasabbak, mivel kétszeri odautazást kívánnak meg legalább az egyik örökbefogadó szülőtől. Ezen felül rejtett költségek is felmerülnek a gyermekotthonoknak járó adományok miatt. A fent említett hátrányok ellenére, ami miatt Oroszország mégis kedvelt célország az amerikai örökbefogadók számára az az, hogy az örökbefogadókkal szemben engedőbb, kevésbé szigorú feltételeket támaszt, így az Egyesült Államokban vagy más országokban egyébként örökbefogadásra nem alkalmas személyek esetében is lehetővé teszi az örökbefogadást. Nemcsak házastársak, de egyedülálló személyek is fogadhatnak örökbe, valamint akár gyermekes szülők is – tekintet nélkül a gyermekek számára, illetve hogy azok vérszerintiek vagy örökbefogadottak. A kevésbé szigorú követelményeket az indokolja, hogy az országban nagyszámú elhagyott gyermeknek tudják ilyen módon biztosítani a jövőt. Oroszország nemzetközi örökbefogadási rendszere etikátlannak mondható, tekintettel arra, hogy sok gyermeknek még lenne esélye a vérszerinti családjába visszakerülni, mégis más országba adják őket örökbe. A kedvezőtlen megítélés köszönhető a gyermekotthonokra jellemző rossz körülményeknek is, ahol a gyermekeket nem szoktatják a családba való beilleszkedésre, valamint az orvosi adatok hiányosságának, az örökbefogadás magas, illetve kiszámíthatatlan költségeinek. Mindez nem szolgálja a gyermek legjobb érdekét.⁵⁴ Oroszország és az Egyesült Államok közti aktuális politikai vita⁵⁵ okán a дума 2012 decemberében elfogadta, Vlagyimir Putyin elnök pedig jóváhagyta az orosz gyermekek amerikai állampolgárok általi örökbefogadását tiltó törvényt. Az új jogszabály betiltja az örökbefogadással foglalkozó ügynökségeket. A törvényt ellenzők és támogatók abban egyetértenek, hogy az orosz árvaházak túlszűfoltak, vezetőik korruptak, és alig si-

⁵² Lilia KHABIBULLINA: International adoption in Russia: “Market”, “Children for Organs”, and “Precious” or “Bad” Genes. In: MARRE–BRIGGS i. m. 174–189.

⁵³ A *Human Rights Watch* nevű nemzetközi emberi jogi szervezet 1998-ban tette közzé egyéves felmérésen alapuló több száz oldalas – az oroszországi gyermekotthonokról szóló – tanulmányát, amelyben gyermekekkel készült interjúk és fotók is helyet kapnak. A tanulmány angol nyelven megtalálható: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/russ98d.pdf>.

⁵⁴ <http://internationaladoptionethics.com/id6.html>

⁵⁵ Barack Obama amerikai elnök 2012. december 14-én hagyta jóvá a vizsgálati fogságban 2009-ben meghalt Szergej Magnitszkij orosz jogászról elnevezett törvényi záradékot, amely megtiltja, hogy a férfi halálával kapcsolatba hozható orosz tisztviselők beutazzanak az Egyesült Államokba, és utasítást ad kintlévőségeinek befagyasztására.

kerül elhelyezni a gyermekeket. A nemzetközi örökbefogadás ellenzői azzal érvelnek, hogy az orosz gyermekek örökbefogadása agresszív korrupciót gerjeszt az orosz végrehajtó hatalomban.⁵⁶

Guatemala esetében megállapítható, hogy az országnak nincs jól kiépített örökbefogadási rendszere. Javára írható ugyanakkor a guatemalai gyermekvédelmi rendszernek, hogy az elhagyott gyermekek nevelőszülőkhöz kerülnek, ami közvetlen és személyes gondoskodást, családi környezetet biztosít számukra. Az örökbefogadókkal szemben támasztott követelmények nem szigorúak. Házastársak és egyedülállók is fogadhatnak örökbe, akik 18. életévüket betöltötték, a gyermek és az örökbefogadók közötti korkülönbség egyébként nincs megszabva. Semmiféle fizikai vagy mentális betegség nem kizáró körülmény. Ez a fajta szabadság azonban nem áll a gyermek legjobb érdekében. Aggodalomra a gyermekeknek a rendszerbe való bekerülése ad leginkább okot. Nem helyes egy gyermeket elszakítani a családjától – akár kényszerrel, fenyegetéssel vagy megvesztegetéssel érik is el azt –, és egy másik országba vinni. Ennél csak az jelent súlyosabb veszélyt, hogy mindezt pénzért teszik. Sokszor a szegény családoktól, a tizenéves leányanyáktól veszik el gyermeküket. Az országban magas az analfabéták aránya. Az írni-olvasni nem tudó anyákat megteveszteni nem nehéz, de nagy számban meg is vesztegetik vagy fenyegetik őket, erőszak alkalmazásától sem riadva vissza. A csecsemőkereskedelem virágzó üzletág az országban. Nőket kényszerítenek vagy fizetnek le, hogy essenek teherbe, és utána mondjanak le gyermekükről. Guatemala mindezzel kivívta a „csecsemőgyár” nevet.⁵⁷ A guatemalai nemzetközi örökbefogadási rendszerről elmondható, hogy etikátlan. A jogi szabályozás hiánya és a fenti körülmények teszik veszélyessé az örökbefogadást mind a gyermek, mind az örökbefogadók számára.⁵⁸

Indiában a gyermekek a szegénység és az egyedülálló anyákkal szembeni társadalmi kirekesztés miatt kerülnek be a gyermekvédelmi rendszerbe. A gyermekotthonokban igen szegényes körülmények között gondozzák őket, a nevelőszülői kihelyezés nem jellemző. A gyermekekről azonban részletes orvosi dokumentáció készül a gyermekotthonba való bekerülést követően, ami nagy segítség később az örökbefogadók számára. Az örökbefogadás költségében különbségek mutatkoznak attól függően, hogy a gyermek egészséges-e, vagy valamilyen speciális szükséglete, betegsége van. Az ilyen fajta különbségtétel rossz üzenetet rejt, hiszen azt sugallja, hogy „kevésbé értékes” gyermeket olcsóbban meg lehet venni. Indiában csak házaspárok fogadhatnak örökbe meghatározott életkori megkötéssel, akik legalább két éve házасok, legfeljebb két válást tudnak maguk mögött, és igazolhatóan meddők. Az örökbefogadókkal szemben támasztott szigorú követelmények a gyermek hosszú távú gondozását biztosítják, amely a gyermek legjobb érdekét szolgálja. Az indiai nemzetközi örökbefogadás etikus vagy etikátlan vol-

⁵⁶ Mirah Riben 2013. január 16. napján megjelent cikke: Russian Ban on US Adoption: Is It Fair? <http://dissidentvoice.org/2013/01/russian-ban-on-us-adoptions-is-it-fair/>

⁵⁷ <http://internationaladoptionethics.com/id6.html>

⁵⁸ További beszámolók olvashatók a visszaélésekkel kapcsolatban: <http://www.brandeis.edu/investigate/adoption/GuatemalaNews.html>

tának megítélése nehéz, mert bár szigorú szabályok vonatkoznak az örökbefogadó szülőkre, és kiváló orvosi dokumentációt állítanak össze a gyermekekről, azonban mivel a hindu vallás (India lakosságának 80%-a hindu vallású) nem ismeri az örökbefogadást, így a gyermek jogi státuszát csak – az ország elhagyását követően – a befogadó állam joga rendezi véglegesen. Mindent összevetve elmondható, hogy az indiai nemzetközi örökbefogadási rendszer a gyermek legjobb érdekét állítja a középpontba.⁵⁹

Ezek az országok tehát az amerikai tanulmányban vizsgálat alá vont országok, amelyek az Amerikai Egyesült Államok számára fontos célországok nemzetközi örökbefogadási rendszerét veszi számba és értékeli. Az értékelési szempontok azonban fontos kiindulópontjai lehetnek más országok, így akár hazánk nemzetközi örökbefogadási rendszerének értékelése során is.

8. Nemzetközi örökbefogadás Magyarországon

A nemzetközi kérdéseket az örökbefogadás tekintetében Magyarországon kezdetben a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet, valamint Magyarország számos külföldi országgal fennálló kétoldalú nemzetközi egyezménye szabályozta. Hazánk 1991-ben csatlakozott a Gyermekjogi Egyezményhez, 2005-ben pedig a nemzetközi örökbefogadás kérdését részletesebben szabályozó Hágai Örökbefogadási Egyezményhez. Az egyezmények által lefektetett szabályok a gyermek érdekének és a közérdeknek az egyidejű figyelembevételét szolgálják.

A magyar családjogi törvény⁶⁰ (továbbiakban: Csjt.) szerint sem az örökbefogadó, sem az örökbefogadott személynél nem feltétel a magyar állampolgárság. A törvény nem tartalmaz tiltó rendelkezéseket sem, amiből az következik, hogy nem kizárt magyar állampolgárságú kiskorú gyermek külföldi állampolgár által történő örökbefogadása, továbbá nem magyar állampolgárságú kiskorú gyermek magyar állampolgár által történő örökbefogadása sem a megfelelő szabályok betartása mellett. Korlátozást jelent azonban az 1995-ben módosított Csjt. 49. § (3) bekezdése, amely szerint „a gyermek külföldre történő örökbefogadása – a rokonok, illetve a szülő házastársa által történő örökbefogadás kivételével – csak örökbefogadhatóvá nyilvánított intézeti nevelt, valamint állami nevelt gyermek esetében engedélyezhető, feltéve, hogy a gyermek örökbefogadására belföldön nem került sor, mivel azt nem kezdeményezték, illetve örökbefogadása érdekében tett intézkedések nem vezettek eredményre”. A gyámhivatalnak és a gyermekvédelmi szakszolgálatnak minden esetben vizsgálnia kell a gyermek örökbefogadásának magyarországi esélyeit. A jogszabály rendelkezése szerint az örökbefogadás nem engedélyezhető, ha az a közérdeket sérti.⁶¹ Közérdeket sért, ha a külföldi örökbefogadni szándékozók kérelme indokolatlanul megelőzi a hazai örökbefogadni szándékozók kérelmét.

⁵⁹ <http://internationaladoptionethics.com/id6.html>

⁶⁰ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.

⁶¹ A Csjt. 49. § (2) bekezdés rendelkezése szerint.

A nemzetközi örökbefogadás terén alkalmazandó szabály, hogy abban az esetben, ha az örökbefogadni szándékozónak olyan államban van a szokásos tartózkodási helye, amely részese a Hágai Egyezménynek, akkor az eljárást az örökbefogadók lakóhelye szerint illetékes Központi Hatóságnál vagy a Központi Hatóság által meghatározott szervezetenél kell kezdeményezniük. Ezek az örökbefogadási ügyekben eljáró szervek küldik meg irataikat a magyar Központi Hatósághoz.⁶² Ha az örökbefogadni szándékozónak olyan államban van a szokásos tartózkodási helye, amely nem részese a Hágai Egyezménynek, akkor a magyar Központi Hatósághoz közvetlenül is benyújthatják kérelmeiket vagy a lakóhelyük szerinti konzuli hivatalon keresztül.⁶³ A magyar Központi Hatóság 2005 októbere óta foglalkozik nemzetközi örökbefogadással, és felelősséggel tartozik a kérelmezőkkel szemben. 2009 óta minden évben meghatározza azt, hogy mennyi kérelmet fogad el. Magyarországon nagyon sokan várnak örökbefogadásra, az egészséges kis gyermekeket a magyar örökbefogadók örökbefogadják, és egyre toleránsabbak az életkor vonatkozásában is. Jelenleg a 8 év alatti egészséges gyermek külföldi általi örökbefogadására nincs lehetőség. Csak olyan kisebb gyermeket tud a Központi Hatóság külföldi örökbefogadónak ajánlani, aki vagy beteg, vagy komoly magatartási problémái vannak, vagy jelentős értelmi elmaradása. Tekintettel arra, hogy a Központi Hatóság nyilvántartásában nagyon sok örökbefogadni szándékozó család van és a magyar jogszabályok szerint a családokat elsőbbségben kell részesíteni, egyedülálló örökbefogadni szándékozótól nem fogad el kérelmet, mert nincs esély arra, hogy gyermeket tudjon ajánlani részükre. Statisztikai adatok szerint a magyarországi örökbefogadások hozzávetőlegesen 10 %-ában fogadnak örökbe külföldi örökbefogadók magyar állampolgárságú gyermeket. Külföldi gyermek magyar állampolgárságú örökbefogadók által történő örökbefogadása elenyésző számban fordul elő.⁶⁴ Látható tehát, hogy a magyar nemzetközi örökbefogadási rendszerben kiemelt szerepet kap a gyermek identitáshoz való jogának védelme. A külföldi örökbefogadókkal szemben támasztott szigorú követelmények a gyermek legjobb érdekét szolgálják. Nem csoda, ha Magyarország a nemzetközi örökbefogadás szempontjából nem célország sem az Egyesült Államok sem más ország számára.

9. Összegzés

Mint látható, az egyes országok nemzetközi örökbefogadási rendszerének etikusa, illetve etikátlan voltának döntő mércéje az, hogy a gyermek legjobb érdekében áll-e. A bemutatott szempontok segítenek ennek mérlegelésében. Annak eldöntése azonban, hogy a nemzetközi örökbefogadás az adott gyermek legjobb érdekében áll-e annak az előzetes kérdésnek a megválaszolását követően lehetséges, hogy egyáltalán az

⁶² Jelenleg a Magyar Köztársaság Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztályán működik.

⁶³ Az eljárásról bővebben a Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapján: <http://www.szmm.gov.hu>

⁶⁴ KATONANÉ PEHR Erika: Az örökbefogadás. In: KÖRÖS András (szerk.): *A családjog kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2007. 445–559.

örökbefogadás az ő legjobb érdekét szolgálja-e. A nemzetközi örökbefogadás ugyan-
is az örökbefogadásnak egy speciális esete, ahol az örökbefogadás során számba vett
és mérlegelt szempontokon túl egyéb speciális érdekeket is figyelembe kell venni. A
nemzetközi örökbefogadás engedélyezése esetén – ahogyan az örökbefogadásnál is –
esetről estre kell eldönteni, hogy mi áll az adott gyermek legjobb érdekében.

